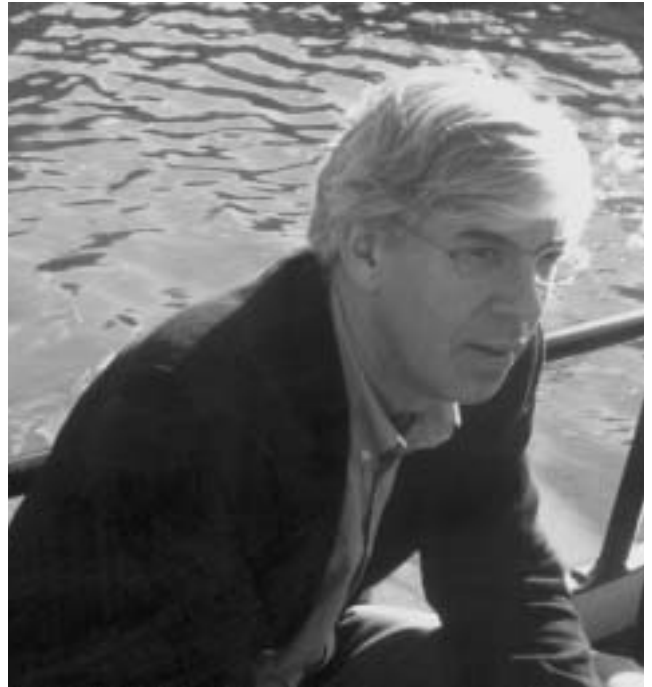

De landbouw is taaier dan je denkt

Interview met Lodewijk van Nieuwenhuijze
oprichter en mededirecteur H+N+S Landschapsarchitecten

Lodewijk van Nieuwenhuijze studeerde Landschapsarchitectuur aan de Landbouwhogeschool te Wageningen. Voordat hij in 1990 H+N+S oprichtte, werkte hij als landschapsarchitect bij landschapsbouwkundig onderzoeksinstituut 'De Dorschkamp', dat nu onderdeel van Alterra is en als Senior-Landschapsarchitect bij Staatsbosbeheer. Een belangrijk deel van de inhoudelijke werkzaamheden bij H+N+S is projectgebonden. Veelal is zijn rol die van supervisor of projectleider. Veel van de projecten bewegen zich in het grensvlak van de water-landplanning, waarbij het accent tot nu toe veelal lag op ruimtelijke visievorming en strategische plannen voor de lange termijn en de grote schaal. Veel van deze visies zijn in de boeken *=Landschap (H+N+S)* en *Landkaartmos* (Sijmons) beschreven.

Met de veranderingen in het landelijk gebied op zak en de vraag naar de toekomstige rol van de landbouw in het achterhoofd is het tijd voor een interview met Lodewijk van Nieuwenhuijze.

Lodewijk van Nieuwenhuijze

Welke kant gaat het volgens jou op met de Nederlandse landbouw wat zijn de gevolgen voor het landschap?

Bram van de Klundert schreef onlangs een column in *Landwerk* over een project uit begin jaren 80: "Nederland Nu Als Ontwerp". Hier werden door ontwerpers toekomstbeelden geschetst, waarbij het regionale ontwerp een stevige impuls kreeg. De veronderstellingen uit de toenmalige landbouwverkenningen blijken nog steeds redelijk te kloppen. Maar de ontwerpers van toen hebben een compleet ander ruimtelijk beeld geschetst; met complete transformaties hebben ze Nederland op z'n kop gezet. Uiteindelijk is het beeld min of meer onveranderd gebleven in tegenstelling wat de ontwerpers van toen ons hebben doen laten geloven. De conclusie van Bram van de Klundert is uiteindelijk dat het niet zozeer de fysische en de fysieke problemen bij de landbouw zijn die tot veranderingen in het landschap leiden; wat het culturele verhaal betreft gaan er in de toekomst dingen gebeuren die een veel grotere impact hebben dan de plannenmakers zich kunnen voorstellen. Met behulp van allerlei technische innovaties kan men namelijk fysische problemen oplossen. Zo kunnen de tomatentelers van nu in hun energiezuinige kassen behoorlijk goed concurreren met Spanje. Het is echter juist de "Leisure samenleving", die van buitenaf een veel grotere impact heeft op het landschap dan de veranderingen vanuit de landbouw zelf. Qua bedrijfsvoering zal een boer gebruik blijven maken van de technische innovaties van morgen, qua landschap zitten er allerlei bewegingen onder die veel dominanter zijn.

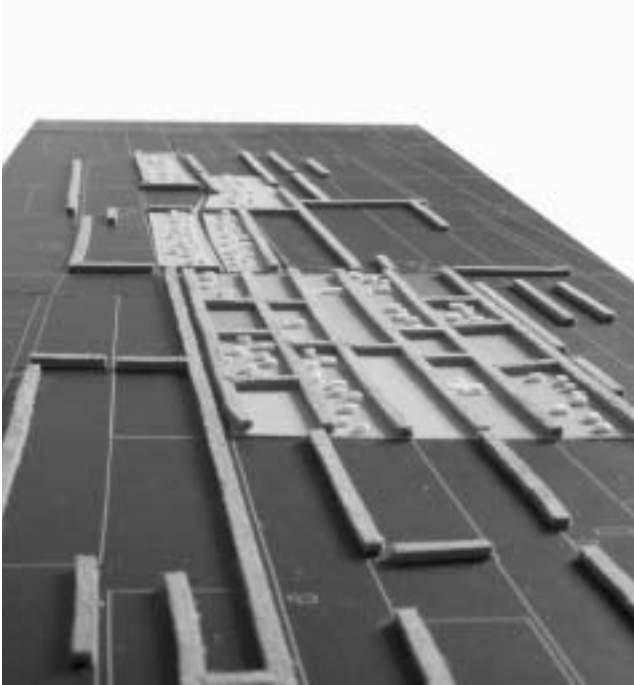
Jornt Schroder

Redacteur TOPOS

jornt.schroder@wur.nl & mail@hnsland.nl

Figuren & foto

H+N+S Landschapsarchitecten

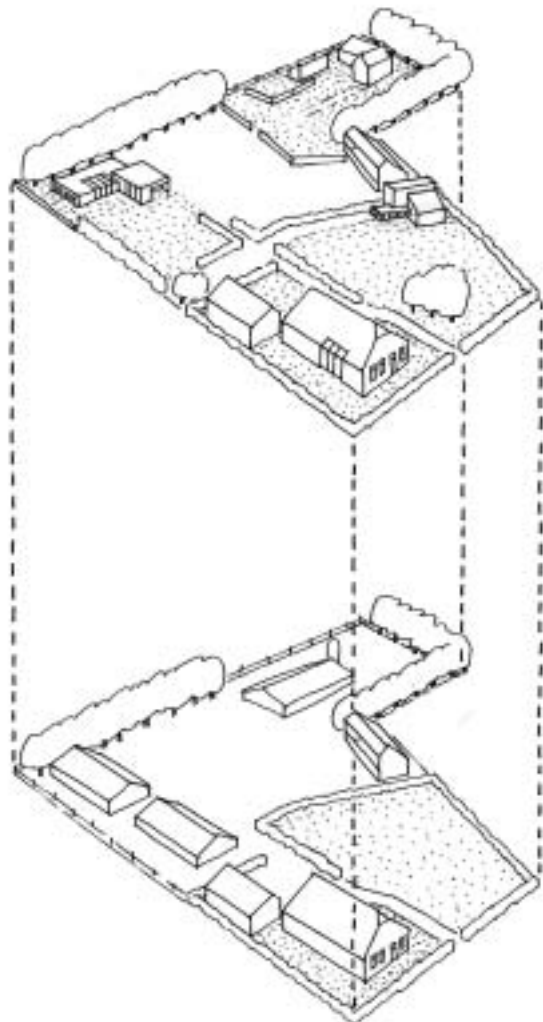

Maquette van een mogelijk nieuw dorp in het elzensingellandschap van Dantumadeel, Friesland (in het kader van de Nieuwe Dorpen).

Maar ondanks die nuancering is er natuurlijk van alles aan de hand binnen de agrarische sector, waarbij zich een tweedeling lijkt te gaan aftekenen. Er is namelijk al jarenlang een discussie gaande over welke kant het op zal gaan met de Nederlandse landbouw. Eigenlijk waren er steeds twee opties: de strategie van de verbrede landbouw enerzijds en de strategie van de globaliserende landbouw anderzijds. De laatste strategie zou dan leiden tot intensivering, schaalvergroting en specialisatie; dit alles om te kunnen concurreren met de Europese en de wereldmarkt. Waarschijnlijk zal er in de toekomst echter een onderscheid optreden tussen gebieden met veel of weinig beperkingen. De eerste groep zal gaan marginaliseren onder invloed van mechanismen die voortkomen vanuit concurrentie op de wereldmarkt. Het gaat hier dan met name over de zandgebieden met hun milieubeperkingen, en over de veenweidegebieden met hun waterproblemen (peilbeheer en bodemdaling). De gebieden die beter kunnen concurreren met de wereldmarkt, daar zal in eerste instantie de landbouwwontwikkeling zich concentreren. Het gaat naast de glastuinbouwgebieden over de grondgebonden landbouw op rivier- en zeeklei en in de IJsselmeerpolders.

Misschien komt hier dan wel een interessante invalshoek uit: de verdeling van het landelijk gebied in gebieden met beperkingen voor een globaliserende richting (de zandgebieden en de veenweidegebieden) en gebieden die die beperkingen niet hebben en dus veel flexibeler zijn (de rivier- en zeeklei gebieden en de IJsselmeerpolders).

Het is echter wel bijzonder dat alle studies, die nu worden opgestart, juist plaats vinden in de gebieden die de neiging hebben

Studie naar het omvormen van agrarische erven tot woonkavels. (project van H+N+S en Palmboom en van den Bout)

om te marginaliseren. Hier wordt gekeken naar hoe we met de waterpeilen omgaan, wat voor type landschap we daar willen, welke rol de suburbanisatie gaat spelen en er worden oplossingen bedacht. Om de kleigebieden lijkt niemand zich te bekommeren, terwijl het hier om dezelfde opgave gaat. Want als daar de landbouwwontwikkeling op gang komt, spelen er natuurlijk ook die andere wensen. Urgent is om vanuit de beide strategieën, de marginaliseringstrategie en de niet-marginaliseringstrategie na te gaan hoe je de landbouw faciliteert. In de zeekleigebieden gaat het erom, de landbouwproductieruimte flexibel te houden, maar tegelijk ook een mooi en multifunctioneel landschap te creëren, want daar wonen, werken en recreëren ook mensen. En juist die opgave wordt op het moment nog helemaal niet geformuleerd.

Als het goed gaat, waarom zouden er dan ontwerpgevallen liggen?

We moeten in de kleigebieden juist kijken hoe we de ruimtelijke kwaliteit en de meervoudigheid overeind houden om te voorkomen dat het mis gaat in de gebieden die nu agrarisch het meest perspectiefrijk zijn, zodat we later geen spijt krijgen van dingen die we hebben uitgegumd. Maar omgekeerd moeten we in de marginaliseringsgebieden ook goed kijken naar de verhouding tussen de terugtrekkende landbouw en de andere programma's die er lopen. Dat is momenteel ook de discussie bij de studie naar de ontwikkelingsmogelijkheden van een nieuw dorp in het landelijk gebied van Noord-Nederland (Dantumadeel) en bij de studie naar landelijk wonen in de driehoek Apeldoorn-Deventer-Zutphen.

Het Kennislandgoed Lelystad is zo'n project in een niet-marginaliseringsgebied?

Het project "Kennislandgoed Lelystad" is midden in zijn planfase en gaat over een gebied midden in de kleizone, waar de landbouw en het landbouwonderzoek meer perspectieven geboden moet worden. Het moet vanuit die optiek een soort proeftuin worden van waaruit bekeken wordt hoe de nieuwe verhouding stad-land in het kleigebied vorm krijgt. Het voorstel is om een superlandgoed van ongeveer 4000 hectare te ontwikkelen. Dat is gigantisch groot, maar het past qua schaal goed bij de gebieden waar het hier om draait. Dit project bevat voor mij een hele interessante vraagstelling, aangezien het de grenzen gaat opzoeken van wat er in deze gebieden te ontwerpen zal zijn. De relatie stad-land met de nadruk op een zich sterk ontwikkelende agrarische functie.

Hoe dan ook, het zichtbaar maken van de verschillende ontwerp-opgaven voor de kleigebieden enerzijds en de veen- en zandgebieden anderzijds, dat is een taak voor de planners en de regionaal ontwerpende landschapsarchitecten.

In hoeverre worden de plannen nu gedwarsboomd door de nieuwe overheid?

Nou ja, gedwarsboomd, er wordt nog niet goed over nagedacht.

Hoe komt het nadenken over het landelijk gebied dan op gang nu allerlei geldstromen minder lijken te worden, en er dus minder prioriteit lijkt te zijn voor dit soort vraagstukken et cetera?

Tja, dat weet ik ook nog niet. Maar men zal moeten wennen aan een nieuw tijdperk en een bijbehorende, nieuwe rol van de overheid. Een antwoord op de vraag wat die rol zal gaan worden, is er nog niet. Als je terugkijkt naar de rol van de landschapsarchitectuur in het landelijk gebied, dan zie je dat tot en met de zeventiger en de tachtiger jaren, in de ruilverkavelingsgebieden, de nadruk lag op het revitaliseren van de oude cultuurlandschappen. Vanuit de Bijhouwertraditie werd er ontworpen met het idee dat het nieuwe landschap op het oude moest lijken. Er werd vanuit die traditie voorzichtig geprobeerd om tegen de stroom in te roeien. Dat was echter helemaal niet nuttig voor de agrarische bedrijfsvoering en grote delen van wat er gepland werd, werd er meteen weer uitgeploegd. Dat heeft vervolgens geleid tot onder anderen het Cascoconcept, het denken in stroomgebieden, het denken in andere eenheden, met het water als onderlegger, ecologische reproductie, waterretentie en natuur op de goede plek. Anno nu is de sturende rol van de overheid sterk aan het veranderen, wat op termijn gevolgen moet gaan hebben voor de planningsconcepten in het landelijk gebied.

We zitten eigenlijk op een omslagpunt; waar de huidige generatie planners en ontwerpers nog is opgeleid vanuit een de oude landinrichtingstraditie waarin de maakbaarheid een grote rol vervulde door een sterk sturende overheid, zou dat nu wel eens anders kunnen worden. Ik heb daar niet echt een antwoord op, maar je kunt verwachten dat de rijksoverheid veel selectiever haar ambities zal gaan formuleren.

Hoe kun je dan in tijden van liberalisering nog vat houden op de ontwikkelingen in het landelijk gebied? Hoe kun je het aansturen en welke invloed heeft bijvoorbeeld de vrije markt hierop?

Allereerst is het belangrijk om na te gaan wat mensen nu eigenlijk precies willen. Je kunt alleen maar sturen als mensen zich laten sturen. Daarnaast dient men zorgvuldig om te gaan met gestopte bedrijven en de daarbij vrijkomende kavels. De urbanisatie komt namelijk niet planmatig vanuit de stad op gang, maar start vanuit de agrarische bouwpercelen. Als er geen boer meer zit, maar er woont nog wel iemand, dan kan een overheid wel bepalen dat het gesloopt moet worden omdat het geen agrarisch bedrijf meer is, maar dat zie ik nog niet zo snel gebeuren. Het is al jaren geleden voorspeld dat de komende 10 jaar het aantal boerenbedrijven drastisch zou afnemen, maar niemand heeft zich afgevraagd wat er dan zou gaan gebeuren met het landelijk gebied. Dit levert spanningen op. En dat is nu de rol van de markt; De mensen kopen zo'n plek en niemand houdt ze tegen. Voorlopig zit er één woonunit op een bouwkaavel en men zal proberen om er meerdere op te krijgen. En misschien is dat helemaal niet erg.

Een gebied als de Gelderse Vallei is op deze manier ook al helemaal dichtgeslibd?

Dat is inderdaad wel weer een voorbeeld dat die ontwikkelingen al veel verder zijn dan we wilden geloven; ontwikkelingen die op dit moment niet gestuurd worden of waar niet aan ontworpen wordt.

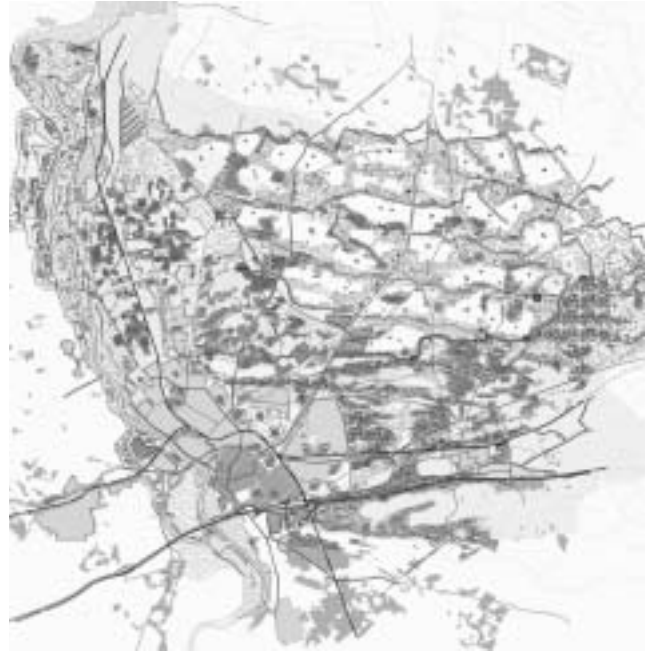
Het is echter de vraag of we nu wel afscheid nemen van de overheidsplanning, wat nog optimistisch zichtbaar is in projecten als "Landstad Deventer" en "Brabant 2050". De Nederlandse planning stoelt op een lange traditie die teruggaat tot de Middeleeuwen met de rol van de waterschappen. Het zit nu eenmaal in de genen van de Nederlander en van de Nederlandse bestuurders dat we met z'n allen de spelregels vaststellen. Je zou dus kunnen spreken van een zekere taaigheid; Dat is overigens ook de tegenbeweging voor de liberalisering.

En hoe ging het in de zandgebieden?

Bij H+N+S proberen we de ruimtelijke consequenties te onderzoeken wanneer twee landbouwstrategieën zich tegelijkertijd zullen voordoen: de strategie van de verbrede landbouw enerzijds en de strategie van de globaliserende landbouw anderzijds. We kijken naar wat de consequenties van intensivering en schaalvergroting zijn wanneer tegelijkertijd verbreding wordt toegepast. Onze stelling was dan ook dat beide strategieën tegelijkertijd een rol zullen spelen. In de projecten "Landstad Deventer" en "Brabant 2050" hebben we zichtbaar gemaakt dat er in de zandgebieden een landschappelijke tweedeling gaat ontstaan als gevolg van het feit dat de landbouw ten eerste blijft produceren op een wereldschaal en dat er daarnaast verwevingslandbouw voor moest zal komen in combinatie met vormen van suburbanisatie. Hier is dan wel herinrichting voor nodig, waarbij per type boer een bepaald gebied aangewezen wordt; hetzelfde verhaal als bij de reconstructieplannen voor de intensieve veehouderij in de zandgebieden, met "stand-still gebieden" en "ontwikkelingsgebieden". En je zou

Brabant 2050; met de tweedeling in grootschalige landbouwgebieden enerzijds en kleinschalige, onregelmatig verkavelde gebieden waar verwevingslandbouw voorkomt, anderzijds.

Landstad Deventer; Ook hier is de tweedeling in het landbouwgebied goed zichtbaar.

dan als boer maar ontwikkelingsambities hebben en toch in een stand-still gebied zitten. Er is dus uiteindelijk een soort ruilverkaveling voor nodig en voor de realisatie van zo'n opgave is dus een enorme overheidsinvestering nodig. Tegelijkertijd kom ik tot de conclusie dat het geld niet beschikbaar is en dat de wil om tot zo'n grootschalige herinrichting over te gaan in de huidige samenleving niet aanwezig is. Dit is een groot dilemma. Daarnaast is het de vraag hoe we met de woon- en recreatieve kwaliteiten om moesten gaan. Staan we aan de vooravond van het moment dat het landelijk gebied wordt vrijgegeven voor wonen en begint dat dan op agrarische bouwkvavels of wordt dat misschien meer? Wat gebeurt er dan allemaal, of is er al veel meer gebeurd dan we veronderstellen? Veel bewoners van agrarische bedrijven zijn namelijk al geen boer meer. Je zou zeggen, als je door de zandgebieden rijdt, dat er nog aardig wat agrarische bedrijven zijn. Echter; minder dan 45% van de boerderijen heeft nog een functie voor de landbouwproductie; de rest is woonhuis, waarbij de omgeving niet meer beheerd wordt. Je zou kunnen spreken van de stille revolutie in het zandgebied.

Wat is volgens jou de rol van de boeren bij de ontwikkeling van het toekomstige landschap?

Wat steeds meer gebeurt is dat boeren gaan meedenken over andere productiesystemen en een andere bedrijfsvoering. Zo was de term "waterboeren" tien jaar geleden nog een vloek; dat deed je als goeie boer niet; nu is het een staaltje van slim ondernemerschap. Het zelfde zie je rond Lelystad, waar boeren met een windmolen op het erf meer opbrengsten hebben dan ze uit het boerenbedrijf halen. Die boeren zijn kortom beter af dan collega's die op een puur agrarisch productieplan zitten. De boer als ondernemer die zaken combineert, dat zijn de boeren die het goed doen. En ze zetten daarmee een trend. De

agrarische onderneming wordt dus steeds veelzijdiger, wat gevolgen zal hebben voor het landschap; de diversiteit neemt toe.

Concluderend: de Nederlandse landbouw is een blijvertje?

De belangrijkste boodschap is dat de landschappelijke herinrichtingen veel minder extreem zullen zijn dan we hebben geschetst in projecten als "Landstad Deventer" en "Brabant 2050" en dat tegelijkertijd de agrarische bedrijven die overblijven veel taaier zijn dan we denken. Op basis van economische cijfers van 10 jaar geleden hadden nu al veel meer boeren gestopt moeten zijn. En waarom zijn ze er dan nog? En dan zijn er nog de deeltijdboeren, die het wonen in het landelijk gebied zo aantrekkelijk vinden dat ze met behulp van neveninkomsten op een andere, extensievere manier zo'n bedrijf draaiende houden. De "boer als lifestyle" heeft misschien meer toekomst dan de traditionele bedrijfsvoering. Het zijn allemaal mensen die een beetje rommelen in dat landelijk gebied: Trekker rijden, hooien of 40 ha graan dorsen zonder daar veel inkomsten uit te halen en het proeven van de intieme sfeer van een warme koeienstal op een koude winterdag. Een en ander past goed in de zich ontwikkelende belevingsmaatschappij. Ik geloof kortom niet dat Nederland over 10- 20 jaar een land zonder boeren zal zijn. Ik geloof niet zo in "Na de landbouw".

De landbouw is taaier dan je denkt. De grootschalige herinrichting zal er waarschijnlijk niet komen. Wel neemt de diversiteit toe; het verschil tussen de kleigebieden enerzijds en de zand- en veenweidegebieden anderzijds wordt veel sprekender. Binnen de bodemkundige landschappen zullen de verschillen ook weer toenemen (droog-nat, landbouw-wonen, et cetera). De rol van de landschapsarchitecten en planners is in het landelijk gebied nog lang niet uitgespeeld. <<